

ASPECTE PRIVIND CIRCULAȚIA MONEDEI ROMANE ÎN OLTENIA LA JUMĂTATEA SECOLULUI III D. CHR. STUDIU COMPARATIV ASUPRA TEZAURELOR DE LA OLTENI ȘI STĂNEȘTI (JUD. VÂLCEA)

Silviu Istrate PURECE

Aspects concerning the Roman Coins in Oltenia at the second half of the IIIrd C. p.Ch. Comparative study about Olteni and Stănești Hoards

In this article we want to make a comparison between to hoards discovered in the central part of the Vâlcea county. This two hoards, from Olteni and Stănești, offer an important documentation for the monetary circulation in the last part of the roman Dacia. Both hoards have the last coin from the Valerianus and is possible to be hide in the same context. Maybe this context is in connection whit the difficult moments from the beginning of the Gallienus rule.

În articolul de față ne propunem să pătrundem în problematica orizontului de tezaure Valerian-Gallienus, încă destul de slab reprezentat în Dacia¹. Cu toate acestea deși se cunosc numai opt tezaure în Dacia pentru întreaga perioadă de la Valerian la Aurelian, considerăm că este lipsită de justificare încercarea unor autori de a defini doar o singură grupă de tezaure care să cuprindă depozitele monetare încheiate cu monedă emisă de împărații Valerian, Gallienus și Aurelian, așa cum apare în bibliografia de specialitate de la noi². Nu trebuie să cădem în capcana pe care ne-o întinde slaba reprezentare a tezaurelor încheiate în perioada de sfârșit a stăpânirii romane în Dacia, ignorând realitățile istorice din zonă și probabilitatea unor noi descoperiri!

Având în vedere numărul mic de descoperiri și importanța unei aprofundări a cercetării circulației monetare în perioada de sfârșit a provinciei, am considerat extrem de importantă aducerea în discuție a unei noi descoperiri, care vine să întregască peisajul creionat de descoperirile mai vechi, prin prisma unui studiu comparativ menit să ilustreze un aspect al teaurizării în spațiul de nord-est al Olteniei, în apropierea sectorului central al limesului alutanus.

Cele două tezaure pe care le luăm în discuție sunt: tezaurul de la Olteni, jud. Vâlcea, descoperit în anul 1946 și tezaurul de la Stănești, jud. Vâlcea, descoperit în anul 1994. Aceste tezaure sunt singurele, încheiate cu monedă emisă de Valerian, care permit un studiu analitic.

În anul 1994 în comuna Stănești, jud. Vâlcea a fost descoperit un tezaur roman imperial ce conține atât denari cât și antoniniani. Cea mai mare parte a tezaurului, 779 de piese, se găsește în colecția Muzeului Județean Vâlcea, un al doilea lot, ce cuprinde 244 de piese, se află în inventarul Muzeului Județean Giurgiu, iar un al treilea lot de 4 monede se află în colecția Purece Silviu. În total tezaurul conține 1127 de piese³.

Lotul de la Giurgiu:

Marcus Aurelius 1; Commodus 1; Clodius Albinus 1; Septimius Severus 36 (între care Iulia Domna 7, Caracalla 5, Plautilla 1, Geta 1); Caracalla 6 (între care Iulia Domna 1, Geta 1); Elagabal 79 (între care Iulia Soaemias 6, Iulia Maesa 12, Iulia Paula 1, Severus Alexander 1); Severus Alexander 95 (din care Iulia Mamaea 11, Orbiana 1); Maximinus Thrax 9; Balbinus 1; Gordian al III-lea 69; Filip Arabul 43 (dintre care Otacilia Severa 7, Filip II 7); Traianus Decius 2; Trebonianus Gallus 1⁴.

¹ Viorica Suciu, *Tezaure romane și postromane din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, p. 106; Cristian Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Conatantin I*, Cluj-Napoca, pp. 65-66; Radu Ardevan, Viorica Suciu, Daniela Ciugudean, *Tezaurul monetar roman „Apulum VII”*, Alba Iulia, 2003.

² Viorica Suciu, *op.cit.*, p. 106; Cristian Găzdac, *op.cit.*, pp. 65-66.

³ Tezaurul de la Stănești este în curs de publicare.

⁴ Gheorghe Poenaru Bordea, Emil Păunescu, *Considerații preliminare asupra tezaurului de denari și antoniniani de la Stănești, jud. Vâlcea*, în: *Al XII-lea simpozion național de numismatică: 600 de ani de atestare a cetății Giurgiu și 400 de ani de la eliberarea ei de către Mihai Viteazul*, Giurgiu, 1995, p. 13.

Lotul de la Rm. Vâlcea:

Hadrian 1; Antoninus Pius 2 (emise pentru Faustina I); Marcus Aurelius 2 (din care 1 pentru Faustina II); Commodus 6 (din care 1 pentru Crispina); Septimius Severus 76 (din care 11 pentru Caracalla, 18 pentru Iulia Domna, 4 pentru Geta, 2 pentru Plautilla); Caracalla 4 (din care 2 pentru Iulia Domna); Macrinus 1 (monedă emisă pentru Diadumenianus); Elagabal 140 (din care 13 monede pentru Iulia Soemias 13, Iulia Maesa 30, Iulia Paula 5, Aquilia Severa 3); Severus Alexander 251 (din care 35 pentru Iulia Mamaea, 3 pentru Orbiana), Maximinus Thrax 6; Balbinus 1, Gordian III 179; Filip Arabul 90 (dintre care 10 pentru Filip II, 12 pentru Otacilia Severa); Traianus Decius 19 (din care 5 pentru Herennius Etruscus, 6 pentru Herennia Etruscilla); Valerianus 1⁵.

Colecția Purece Silviu:

Elagabal 1; Severus Alexander 1 (monedă emisă pentru Iulia Mamaea); Gordian al III-lea 1; Filip Arabul 1.

Adunând cele trei loturi putem eșalona astfel monedele din tezaur pe emitenți:

Hadrian 1; Antoninus Pius 2 (emise pentru Faustina I); Marcus Aurelius 3 (din care 1 pentru Faustina II); Commodus 7 (din care 1 pentru Crispina); Clodius Albinus 1; Septimius Severus 112 (din care 16 pentru Caracalla, 25 pentru Iulia Domna, 5 pentru Geta, 3 pentru Plautilla); Caracalla 10 (între care Iulia Domna 3, Geta 1); Macrinus 1 (monedă emisă pentru Diadumenianus); Elagabal 220 (între care Iulia Soemias 19, Iulia Maesa 42, Iulia Paula 6, Aquilia Severa 3, Severus Alexander 1); Severus Alexander 347 (din care Iulia Mamaea 46, Orbiana 4); Maximinus Thrax 15; Balbinus 2; Gordian III 249; Filip Arabul 134 (dintre care Otacilia Severa 19, Filip II 17); Traianus Decius 21 (din care 5 pentru Herennius Etruscus, 6 pentru Herennia Etruscilla); Trebonianus Gallus 1; Valerianus 1.

Tezaurul de la Olteni a fost descoperit în albia Oltului, în satului Olteni, com. Bujoreni (jud. Vâlcea)⁶. Tezaurul de la Olteni cuprinde un număr de 259 de monede emise după cum urmează:

Septimius Severus 16 (din care Caracalla 3, Iulia Domna 2, Geta 1); Caracalla 5 (din care Geta 1, Plautilla 1); Macrinus 3; Elagabal 29 (din care Iulia Soemias 1, Iulia Maesa 9, Iulia Paula 2); Severus Alexander 62 (din care Iulia Mamaea 14); Maximinus Thrax 1; Gordian al III-lea 55; Filip Arabul 52 (din care Filip II 7, Otacilia Severa 2); Traianus Decius 24 (din care Etruscilla 3); Trebonianus Gallus 10 (din care Volusianus 3); Valerianus 2⁷.

Pentru o mai bună vizualizarea a situației am elaborat cele două tabele de mai jos și graficele aferente, menținând în cazul tezaurului de la Olteni numele tuturor împăraților prezenți în cadrul tezaurului de la Stănești, deși unii dintre ei nu sunt reprezentați aici, pentru a avea o imagine cât mai completă asupra celor două depozite monetare, din perspectiva comparației făcute⁸.

O primă observație care se poate face este aceea că numărul de monede cuprinse în cadrul tezaurului de la Olteni, reprezintă doar 22,98 % din totalul monedelor deținute de tezaurul de la Stănești.

Din punctul de vedere al repartiției pe emitenți a pieselor din cele două tezaure putem constata următoarele:

Tezaurul de la Stănești: Hadrian 0,09 %; Antoninus Pius 0,17 %; Marcus Aurelius 0,26 %; Commodus 0,62 %; Clodius Albinus 0,09 %; Septimius Severus 9,94 %; Caracalla 0,89 %; Macrinus 0,09 %; Elagabal 19,53 %; Severus Alexander 30,78 %; Maximinus Thrax 1,33 %; Balbinus 0,18 %; Gordian al III-lea 22,10 %; Filip Arabul 11,89 %; Traianus Decius 1,86 %; Trebonianus Gallus, 0,09 %; Valerian 0,09 %.

⁵ Purece Silviu Istrate, *Circulația monetară în Dacia romană*, lucrare de licență, Sibiu, 2000, p. 13

⁶ Bucur Mitrea, *Un document numismatic din a doua jumătate a secolului al III-lea. Tezaurul de monede romane imperiale de la Olteni (jud. Vâlcea)*, în: *SCN*, V, 1971, pp. 115-142.

⁷ *Ibidem*, p. 119.

⁸ Vezi tabelele 1,2 și graficele 1,2.

Tezaurul de la Olteni:; *Septimius Severus* 6,18 %; *Caracalla* 1,93 %; *Macrinus* 1,16 %; *Elagabal* 11,20 %; *Severus Alexander* 23,93 %; *Maximinus Thrax* 0,38 %; *Gordian al III-lea* 21,23 %; *Filip Arabul* 20,07 %; *Traianus Decius* 9,26 %; *Trebonianus Gallus*, 3,86 %; *Valerian* 0,77 %.
Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Clodius Albinus și Balbinus nu sunt reprezentați în tezaurul de la Olteni.

Analizând datele de mai sus și graficele aferente se poate observa că vârful de teaurizare este atins în ambele tezaure în timpul lui Severus Alexander, ascensiunea către acest vârf făcându-se odată cu domnia lui Elagabal, după care urmează, în ambele tezaure o descreștere lentă în timpul domniilor lui Filip Arabul și Gordian al III-lea, urmând apoi o cădere bruscă către domnia lui Valerian.

Se poate observa însă în cadrul tezaurului de la Stănești o reprezentare mai bună a monedelor de la începutul procesului de teaurizare, deci din timpul lui Elagabal, față de cele de la sfârșitul acestuia, domnia lui Filip Arabul, spre deosebire de cel de la Olteni, unde mai bine reprezentate sunt monedele emise în timpul lui Filip Arabul în comparație cu cele din timpul lui Elagabal. Reiese clar că în timp ce în cazul tezaurului de la Stănești cea mai mare parte a pieselor se încadrează în perioada de până la Severus Alexander, iar în cazul tezaurului de la Olteni ponderea o au monedele încadrabile în perioada ulterioară domniei acestui împărat. Aceste observații, însă, nu afectează traseul general al graficelor.

Atât în cazul tezaurului de la Stănești, cât și în cel al tezaurului de la Olteni se constată prezența unor monede anterioare, ca emiter, domniei lui Elagabal. Considerăm că aceste piese s-ar fi aflat pe piață în momentul de început al teaurizării. Deși din timpul domniei lui Septimius Severus deținem în cadrul celor două tezaure un număr semnificativ de monede, acest moment nu poate fi luat în considerare ca fiind începutul procesului de teaurizare, datorită perioadei relativ îndelungate de domnie a acestuia și datorită cantității mari de piese emise în timpul domniei sale.

Cu toate că graficele indică o cădere în dreptul lui Maximinus Thrax și Balbinus, acest fapt nu este relevant din cauza scurtei domni a celor doi și datorită numărului mic de monede emise, ce se reflectă și în compoziția celor două depozite monetare.

În ceea ce privește repartizarea monedelor pe ani de domnie⁹ în cazul tezaurului de la Stănești se poate observa o creștere bruscă a acesteia odată cu Elagabal de 55 de monede pe an. Deși deține numărul cel mai mare de monede din teaur, Severus Alexander are alocate 26,69 monede pe an de domnie. Trecând peste monedele emise de Maximinus Thrax și Balbinus, constatăm că repartitia pe ani de domnie se păstrează la un nivel ridicat în timpul lui Gordian al III-lea și Filip Arabul, fiind de 41,5 și respectiv 26,8.

În ceea ce privește tezaurul de la Olteni constatăm aceeași creștere bruscă odată cu Elagabal, 7,25, urmând o scădere în timpul lui Severus Alexander, la 4,77, ca și în cazul tezaurului de la Stănești, deși acesta din urmă, și aici, deține cele mai multe monede din teaur. Raportul dintre anii de domnie și numărul de monede este destul de ridicat în partea de final a tezaurului, când constatăm că Gordian al III-lea are repartizate 9,17 monede pe an, Filip Arabul 8,67, Traianus Decius 8 și Trebonianus Gallus 5.

Comparând cele două situații ajungem din nou la ideea că începutul teaurizării în cazul celor două tezaure are loc odată cu domnia lui Elagabal. De asemenea se poate observa în mod clar faptul pe care l-am subliniat și mai sus și anume că tezaurul de la Olteni își înclină centrul de greutate către perioada reprezentată de domniile lui Gordian al III-lea, Filip Arabul și Traianus Decius, spre deosebire de cel de la Stănești care se centrează pe domniile lui Elagabal, Severus Alexander și Gordian al III-lea.

În concluzie, analizând traseul grafic putem conchide că cele două tezaure prezintă o structură asemănătoare, cu excepțiile de rigoare pomenite mai sus, în ceea ce privește reprezentarea pe emitenți, această structură, putând constitui, în cazul în care noile cercetări nu vor dezminții acest lucru, un șablon al pătrunderii și teaurizării monedei romane în Dacia la jumătatea secolului III d. Chr.

⁹ Vezi tabelele 1, 2 și graficele 3, 4.

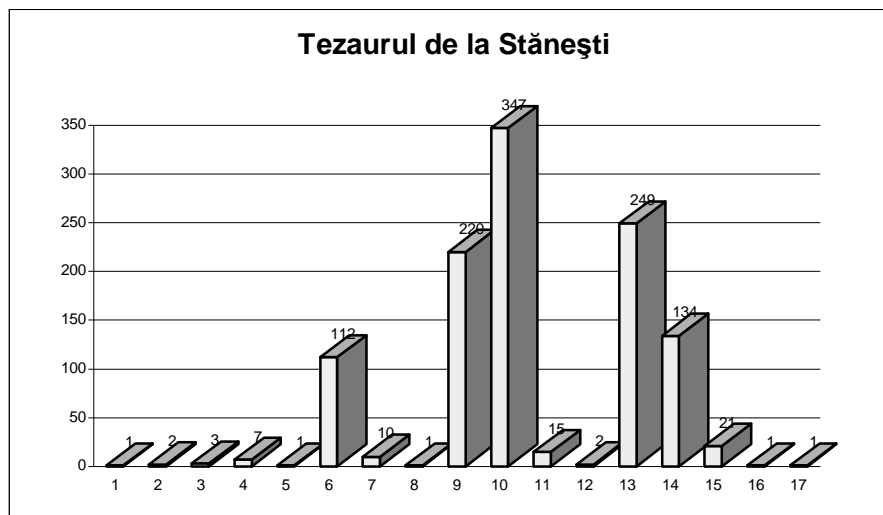
Tabelul nr. 1
Structura pe emițenți a tezaurului de la Stănești

NUMELE IMPARATULUI	NUMARUL MONEDELOR PE IMPARAT	NUMARUL MONEDELOR PE EMITENT	%	MONEDE/ ANI DOMNIE
1.HADRIAN (117-138)	1	1	0,09	0,04
2.ANTONINUS PIUS (138-161)	----	2	0,17	0,08
FAUSTINA I	2			
3.MARCUS AURELIUS (161-180)	2	3	0,26	0,16
FAUSTINA II	1			
4.COMMODUS (180-192)	6	7	0,62	0,58
CRISPINA	1			
5. CLODIUS ALBINUS (apr. 193-febr.197)	1	1	0,09	1,00
6.SEPTIMIUS SEVERUS (193-211)	63	112	9,94	6,22
CARACALLA	16			
IULIA DOMNA	25			
GETA	5			
PLAUTILLA	3			
7.CARACALLA (211-217)	6	10	0,89	1,66
IULIA DOMNA	3			
GETA	1			
8.MACRINUS (217-218)		1	0,09	1,00
DIADUMENIANUS	1			
9.ELAGABAL (218-222)	149	220	19,53	55,00
IULIA SOEMIAS	19			
IULIA MAESA	42			
IULIA PAULA	6			
AQUILIA SEVERA	3			
SEVERUS ALEXANDER	1			
10.SEVERUS ALEXANDER (222-235)	297	347	30,78	26,69
IULIA MAMAEA	46			
ORBIANA	4			
11.MAXIMINUS THRAX (235-238)	15	15	1,33	5,00
12.BALBINUS (238)	2	2	0,18	2,00
13.GORDIAN III (238-244)	249	249	22,10	41,5
14.FILIP ARABUL (244-249)	98	134	11,89	26,8
FILIP ARABUL – fiul	17			
OTACILIA SEVERA	19			
15.TRAIANUS DECIUS (249-251)	10	21	1,86	10,5
HERENNIUS ETRUSCUS	5			
HERENNIA ETRUSCILLA	6			
16.TREBONIANUS GALLUS (251-253)	1	1	0,09	0,50
17.VALERIANUS (253-260)	1	1	0,09	0,14
TOTAL	1127	1127	100	

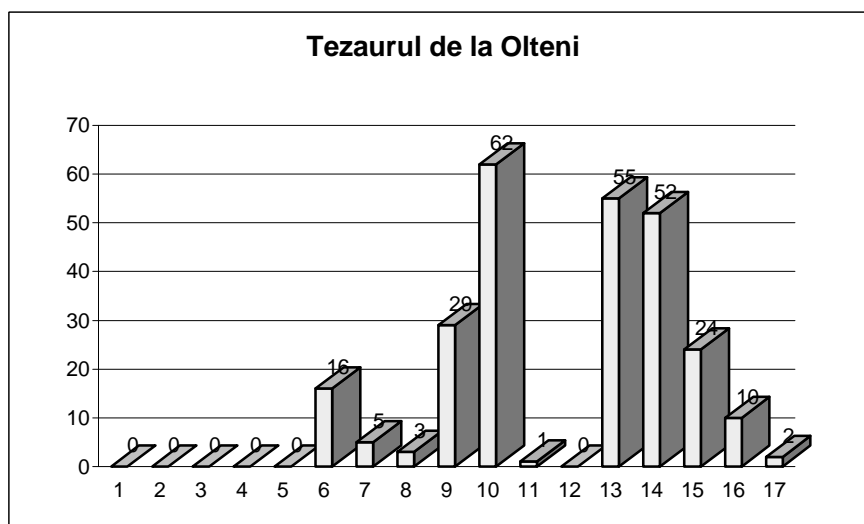
Tabelul nr. 2
Structura pe emitenți a tezaurului de la Olteni.

NUMELE IMPARATULUI	NUMĂRUL MONEDELOR PE ÎMPĂRAT	NUMĂRUL MONEDELOR PE EMITENT	%	MONEDE/ANI DOMNIE
1.HADRIAN (117-138)	----	----		
2.ANTONINUS PIUS (138-161)	----	----		
3.MARCUS AURELIUS (161-180)	----	----		
4.COMMODUS (180-192)	----	----		
5. CLODIUS ALBINUS (apr. 193-febr.197)	----	----		
6.SEPTIMIUS SEVERUS (193-211)	10	16	6,18	0,88
CARACALLA	3			
IULIA DOMNA	2			
GETA	1			
7.CARACALLA (211-217)	3	5	1,93	0,83
GETA	1			
PLAUTILLA	1			
8.MACRINUS (217-218)	3	3	1,16	1,50
9.ELAGABAL (218-222)	17	29	11,20	7,25
IULIA SOEMIAS	1			
IULIA MAESA	9			
IULIA PAULA	2			
10.SEVERUS ALEXANDER (222-235)	48	62	23,93	4,77
IULIA MAMAEA	14			
11.MAXIMINUS THRAX (235-238)	1	1	0,38	0,25
12.BALBINUS (238)	----	----		
13.GORDIAN III (238-244)	55	55	21,23	9,17
14.FILIP ARABUL (244-249)	42	52	20,07	8,67
FILIP ARABUL – fiul	7			
OTACILIA SEVERA	3			
15.TRAIANUS DECIUS (249-251)	21	24	9,26	8,00
HERENNIA ETRUSCILLA	3			
16.TREBONIANUS GALLUS (251-253)	7	10	3,86	5,00
VOLUSIANUS	3			
17.VALERIANUS (253-260)	2	2	0,77	0,50
TOTAL	259	259	99,97	

Graficul nr. 1¹⁰
Structura pe emitenți a tezaurului de la Stănești.

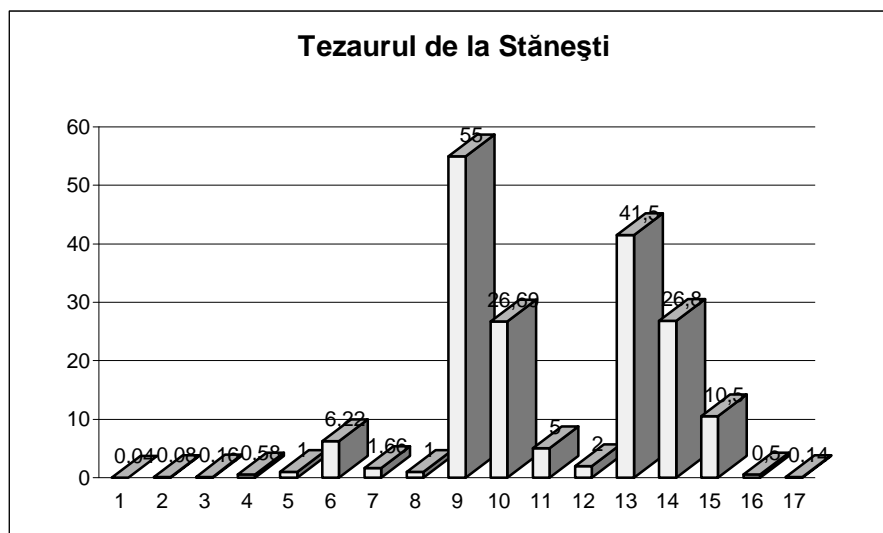

Graficul nr. 2
Structura pe emitenți a tezaurului de la Olteni.

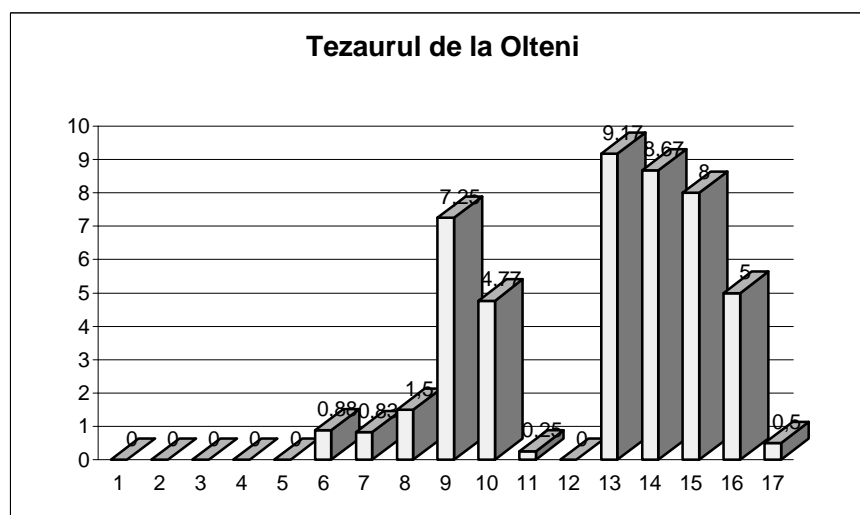

¹⁰ Numerele din grafice sunt corespunzătoare numerelor sub care apar emitenții în table.

Graficul nr. 3¹¹
Repartizarea monedelor pe ani de domnie.

Graficul nr. 4
Repartizarea monedelor pe ani de domnie.

¹¹ Numerele din grafice sunt corespunzătoare numerelor sub care apar emitenții în table.

